

Prix Montyon, a Nobel-díj 19. századi elődje: a magyar díjazottak

Kiss László dr.

A 20. század elejétől a tudományos teljesítmény legmagasabb, legértékesebb elismerése az évente kiadásra kerülő Nobel-díj. Kevésbé köztudott, hogy már az előző században is létezett a nem mindennapi, kiemelkedő teljesítményt jutalmazó díj: a Montyon-díj. Ez a díj nemcsak abban hasonlatos 20. századi változatához, hogy szintén megalapítója nevét viseli, hanem abban is, hogy az emberi lét számos területén jutalmazza a kiemelkedő teljesítményt.

Montyon (Monthyon) biográfiáját „A Pallas nagy lexikoná”-nak 1896-ban kiadott XII. kötete tette közzé Fernand Labour 1880-ban megjelent Montyon-életrajza alapján. Ebből idézünk: „Monthyon (ejtsd: montion) v. Montyon Ker.(esztelő) János Róbert Auger báró, francia filantróp, szül. Párisban 1733. dec. 23, megh. 1820. dec. 29. Rövid ideig (1766) a kir.(ályi) tanács tagja volt, de független és szabadelvű gondolkodásmódjáért Maupeot ezen állásából elmozdította. Azután csak 1775. lépett ismét állami szolgálatba... 1780. Artois gróf titkára lett, kivel a forradalom kitörése után Angliába kivándorolt... A második restauráció [1815] után visszatért Franciaországba és minden tevékenységét jótékony célok előmozdítására szentelte; tekintélyes vagyonának nagy részét is jótékony célokra hagyományozta; ezek közt legismertebb a M.-erénydíj (prix de vertu), melyet már 1782. alapított. V. ö. Labour, Monsiueur de M. (Paris 1880).”

A lexikoni szócikk nem nevez meg egyetlen díjazottat sem. Ami ennél is meglepőbb: Montyon – számtalan magyar vonatkozása ellenére – nem kapott szócikket későbbi lexikonjainkban, sőt kimaradt még a francia enciklopédia magyar változatából is (Magyar Larousse enciklopédia, 1992, 2. kötet). Mielőtt rátérnénk a Montyon-díj(ak) ismertetésére, ismerkedjünk egy kicsit azzal a korrallal, amely a francia bárót „filantróppá”, emberbaráttá tette (a görög philosz: kedvelő, barát és anthróposz: ember szavakból). A korszak kitűnő ismerője, Szerb Antal írja: „Ez a kor a gyakorlatban is szerette és művelte a jótékonyt. A jótékonytágnak megfelelő francia szó, a bienfaisance, maga is ennek a kornak szülötte... a Felvilágosodás, amikor aláasta a vallás alapjait és vele együtt a vallási alapon nyugvó erkölcsiséget is, kénytelen volt adni valamit helyette, ami irányíthatná az emberek lépéseit, és így

fedezte fel a szociális erkölcsöt, az altruizmust [önzetlenséget], a filantrópiát. A transzcendens [a tapasztalati világon túl mutató] felebaráti szeretet helyébe állította az immanens [a tapasztalati világon túl nem mutató] emberbaráti érzést, amelynek hordozója nem Isten kedvéért segít felebarátain, hanem az emberek kedvéért” [1: 227., 230. o.].

Ilyen érzések ösztönözték a dúsgazdag Montyon bárót is 1782-ben – véli Szerb –, amikor 12 000 frankos alapítványt hozott létre, hogy „az Akadémia minden évben tüntesse ki azt a szegény sorsú francia férfit vagy nőt, aki abban az esztendőben a legerényesebb cselekedetet hajtotta végre; azonkívül díjat tűzött ki annak, aki abban az évben az erkölcsökre nézve leghasznosabb művet írta” [1: 228. o.]. Érdemes tisztázni, mit takar az „Akadémia” kifejezés, hiszen Montyon később több díjat is alapított, melyek odaítélésére különböző „akadémiák” kaptak felhatalmazást.

A legerényesebb cselekedet díját – prix de vertu – a Richelieu bíboros (1585–1642), XIII. Lajos első minisztere által a francia nyelv felvirágoztatására 1634-ben alapított Académie française, a mindig 40 tagból álló – ők a „halhatatlanok” – „Akadémia” ítélte meg. Csupán az érdekes párhuzam kedvéért: 1635-ben Pázmány Péter Nagyszombatban (ma: Trnava, Szlovákia) egyetemet alapít, melyet 1769-ben Mária Terézia egészít majd ki orvosi karral. Létezett egy „tudományos akadémia” (Académie royale des sciences) is, melyet 1666-ban XIV. Lajos alapított Colbert javaslatára. 1795 óta mindkét akadémia – másik hárommal együtt – az Institut de France része. Az orvostörténeti szempontból legfontosabb akadémiát – Académie royale de médecine néven – Montyon halálának évében, 1820-ban XVIII. Lajos alapította. Ez az „orvosi akadémia” kompromisszum eredménye volt, hiszen 1820 előtt több orvosi egyesület is pályázott a „királyi akadémia” címre: a nyaktőlöröl elhíresült Guillotin által 1803-ban alapított Cercle Médical (Orvosi Kör), az 1796-ban alakult Société de médecine de Paris (Párizsi Orvostársaság) és a Société de la Faculté de médecine de Paris (A Párizsi Orvosi Kar Társasága). A királyi, később „nemzeti” (nationale) Orvosi Akadémia létrejöttének körülményeit a szóban forgó akadémia évkönyve taglalja 1971-ben – rövid magyar kivonatát

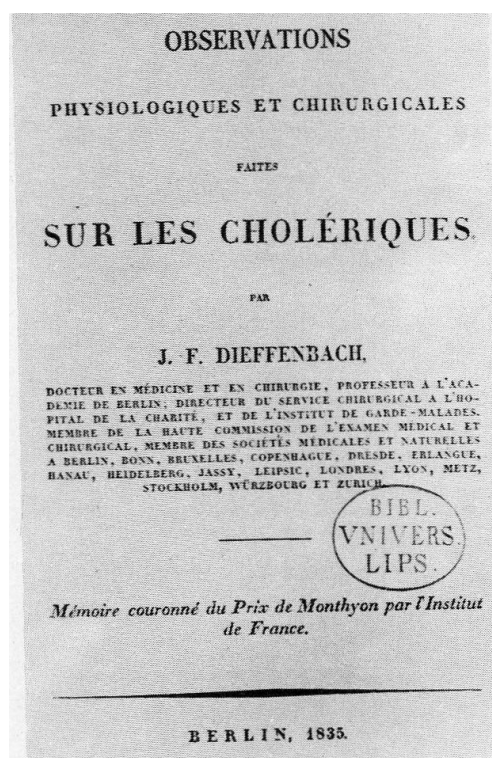
Némethy [2] adta közre. (Ismét csak az érdekesség kedvéért: 1858-ban a párizsi Orvosi Akadémia ülésén jelentette ki a szülészeti párizsi pápája, Paul Dubois Semmelweis tanár, hogy azt már „valószínűleg abban az iskolában is elfeledték, amelyben megszületett” [3].)

A Montyon-díjak közül kétségtelenül a Francia Akadémia által megítélt „erénydíj” volt a legismertebb. Dumas híres, 1846-ban megjelent regényében Albert de Morcerf vicomte mondja Rómában barátjának, Franznak: „– Monte Cristo grófja emberbarát. Nem mondta meg Önnek, milyen célból megy Párizsba. Talán azért megy, hogy megpályázza a Montyon-díjat” [4]. Persze a reformkori magyar orvosok és természetvizsgálók nem regényekből, anekdotákból értesültek a francia akadémiai díjak létezéséről, hanem a „magyar akadémia”, a Magyar Tudós Társaság „Tudománytár” című kiadványából. A Tudománytár „Literatura” című részét szerkesztő, sokoldalú kiváló orvos elődünk, Almási Balogh Pál rendszeresen tájékoztatta az olvasókat a francia akadémiák által kiosztott „jutalmazásokról”. Az 1842-ben megjelent kötetben például így ír a „Tudományok Academiája (Académie des Sciences)” által „elítelt” jutalmakról:

„A Montion [később Montyon-nak írja] úr által orvosi és sebészeti tudományokból jutalmakra szánt fundusból, az academia 3000 frankból álló jutalmat rendelt Vincent Duval úrnak a lőcslábról írt munkájáért (Traité pratique du pied-bot) ... 1000 franknyi felbuzdítványt Valleix úrnak, Clinique des maladies des enfans nouveaux [az újszülöttek nyavalyái] c. munkájáért” [5].

Az angol, német, cseh/szlovák, magyar nyelvű szakirodalomban – franciául sajnos nem tudok – nem találtam áttekintő listát a Montyon-díjban részesült orvosokról. Viszont negyven éven át folytatott orvostörténeti kutatásaim során számos életrajzban találtam adatot arról, hogy az illető személy Montyon-díjban részesült. Sajnos ezek az adatok gyakran pontatlanok, olykor nehezen értelmezhetők. Íme néhány példa:

- 1826?/1827?: „A vértelen kőzúzás módszeréért... Jean Civiale-t 1826-ban a párizsi Tudományos Akadémia 6000 frank jutalommal tüntette ki, majd egy évvel később megkapta a Montyon által alapított 10 000 frankos nagydíjat” [6].
- 1831: Friedrich W. Sertürner német gyógyszerész, a morfin felfedezője és a modern alkaloidkémia megalapítója: „1831-ben neki ítelték a Montyon-díjat, melyet Antoine Auger Montyon báró 1782-ben a kimagasló tudományos érdemek elismerésére alapított” [7]. Ez tévedés, hiszen 1782 csak az „erénydíj” alapításának éve.
- 1836?/1838?: Bernhard Heine, a jeles német ortopéd orvos az általa kifejlesztett 'osteotom'-ot több párizsi kórházban, illetve az „Académie des Sciences” előtt is bemutatta, és ezért 1836-ban Monthyon-díjat (Monthyon-Preis) kapott. Pár sorral odébb viszont arról értesülünk, hogy Heine előterjesztette az „Akadémia” elé Párizsban oszteológiai kutatásai eredményeit,

1. ábra

Johann Friedrich Dieffenbach „Élettani és sebészeti megfigyelések kolerás betegeken” című tanulmánya (Berlin, 1835) francia nyelvű kiadásának címlapja

- és ezért 1838-ban megkapta a „Monthyon-Preis für Chirurgie und experimentelle Physiologie” díjat [8].
- 1835: a kiváló berlini sebész, Johann Friedrich Dieffenbach az 1831. évi kolerajárvány idején szerzett tapasztalatairól 1832-ben „Élettani-sebészeti megfigyelések a kolera betegeken” címmel tanulmányt jelentetett meg a berlini *Cholera-Archiv*-ban. „Az értékezést lefordították francia nyelvre, Dieffenbachot arany Monthyon-medállal tüntették ki” [9]. A Monthyon-díj értéket jelzi, hogy elnyerésének ténye felkerült a francia változat címlapjára (1. ábra).
- 1852: William Th. Gr. Morton bostoni fogorvos és Ch. Jackson orvos-vegyész az éternarkózis felfedezéséért „a párizsi akadémia pénzjutalmát kapta” [10]. A magyar „Orvosi lexikon” Morton-szócikke szerint ez a fejenként 2500 frankkal járó Monthyon-díj volt. Természetesen e sorozat még bővíthető lenne, számunkra azonban érdekesebb annak megválaszolása, hogy a magyarok, illetve a Magyarországhoz is köthető személyek közül kik kaptak Montyon-díjat.
- 1857: Lenhossék József (1818–1888). A „Híres magyar orvosok” akadémikusokat bemutató I. kötetében olvasható Lenhossék-életrajz csupán megemlíti a nagy magyar anatómus francia kitüntetését: „Agyanatómiai munkájával elnyerte a párizsi 1500 frankos Monthyon-díjat” [11]. A mikor és miért pontosítására *Rapaics Raymund* tudománytörténeti művében találunk adatokat [12]. A Természettudományi Társulat 1843-ban Párizsból Mandl Lajos segítségével beszerzett mik-

roszkópját az anatómiai tanszék tanársegédének, Lenhossék Józsefnek adták át. Lenhossék 1852-ben továbbképzés céljából Bécsbe ment, ahol Brücke javaslatára a gerinc- és nyúltagyvelő mikroszkópi bonctanát vizsgálta. E kutatás során írta le „processus reticularis” néven azt a különleges struktúrát, melyet később Deiters (1834–1863) „formatio reticularis”-nak nevezett el. Kutatásai eredményét Lenhossék 1854-ben és 1855-ben német nyelven Bécsben publikálta, illetve a német orvosok és természetvizsgálók bécsi és bonni vándorgyűlésén mutatta be. (A magyar vándorgyűlések megrendezését a Bach-korszakban nem engedélyezték.) Így amikor 1857-ben tanulmányútja során eljutott Párizsba, ott már ismert tudósként fogadták: kutatásairól, metszetei bemutatásával, a tudományos akadémián tarthatott előadást. „December végén utazásából Kolozsvárra visszaérkezvén azon örvendetes hírt vette, hogy ezen évben a párizsi Akadémia a Monthyon-féle díjat neki és Lacaze-Duthiers-nek ítélte oda (egyenként 1500 frank)” – írja Rapaics. A díjazott munka francia nyelven Párizsban jelent meg 1857-ben.

- 1861: Jan Nepomuk Czermak kapja „a párizsi Akadémia jutalomdíját”, megosztva a bécsi Türckkel, a gégetükrözés felfedezéséért [13]. Czermak 1860 nyaráig Pesten volt professzor.
- 1885: a bakteriológia egyik magyarországi úttörője, Victor Babes (1854–1926) a nyolcvanas években magyar állami ösztöndíjjal német- és franciaországi tanulmányúton járt. André V. Cornil, a kórbonctan párizsi professzora felkérte őt, hogy írják meg közösen a *Les bactéries...* (A baktériumok...) c. munkát, amely a világ első bakteriológiai kézikönyvének tekinthető. „Az első kiadás Párizsban jelent meg 1885-ben, s a Francia Akadémia Monthyon-nagydíjával tüntette ki” [14].
- 1857 után?: Rapaics már említett tudománytörténeti munkájában utal arra, hogy Joseph Hyrtl (1810–1894) kismartoni származású bécsi anatómus is kapott Montyon-díjat. Más forrásból nem tudom megerősíteni, igaz, cáfolni sem.

Annak ellenére, hogy a Montyon-díj a tudományos reputációt illetően a német szakirodalom szerint is teljesen megfelel a Nobel-díjnak [15], a 19. századi elismerés a feledés homályába merült. Például a „Babes Viktor és a pesti orvosi iskola” című orvostörténeti tanulmány megemlíti ugyan a Cornil–Babes által írt „első rendszeres orvosi bakteriológiát”, ám egy szóval sem utal a könyv által elnyert Montyon-díjra [16]. Mi, magyarok, büszkéek vagyunk Nobel-díjasainkra. E kis dolgozat – Montyon halála bicentenáriuma apropóján – azt a cél szolgálja, hogy jelezze: ugyanúgy büszkéek lehetünk Montyon-díjasainkra is. Ugyanakkor felhívás is a további intenzív kutatásra a Montyon-díj történetét illetően.

Irodalom

- [1] Szerb A. The necklace of the queen. [A királyné nyaklánc.] Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1965. [Hungarian]
- [2] Némethy F. Bulletin de l'Académie Nationale de Médecine – 1971. Comm Hist Artis Med. 1973; 69–70: 381. [Hungarian]
- [3] Benedek I. Semmelweis and his age. [Semmelweis és kora.] Gondolat Kiadó, Budapest, 1967; p. 241. [Hungarian]
- [4] Dumas A. Count of Monte Cristo. Vol. I. [Monte Cristo grófja. I. kötet.] Ford. Csetényi Erzsi. Európa Kiadó, Budapest, 1964; p. 418. [Hungarian]
- [5] A. B. P. Academic awards in France. [Académiai Jutalmazások Franciaországban.] Tudománytár. Hatodik kötet. Magyar Kir. Egyetem, Buda, 1842; pp. 192–193. [Hungarian]
- [6] Karger-Decker B. Scalpel and ophthalmoscope. Heroic deeds of surgery. [Sebészeti és szemtükör. A sebészet hőstettei.] Gondolat Kiadó, Budapest, 1961; p. 116. [Hungarian]
- [7] Kempler K. History of drugs. [A gyógyszerek története.] 2. bővített kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984; p. 152. [Hungarian]
- [8] Rütt A. History of orthopaedics in German territory. [Geschichte der Orthopädie im deutschen Sprachraum.] Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1993; p. 11. [German]
- [9] Genschorek W. Pioneers of surgery. Dieffenbach, Billroth. [Wegbereiter der Chirurgie. Johann Friedrich Dieffenbach. Theodor Billroth.] S. Hirzel Verlag, Leipzig, 1983; p. 63. [German]
- [10] Toellner R. Illustrated history of medicine. Vol. 6. [Illustrierte Geschichte der Medizin. Band 6.] Andreas & Andreas Verlaganstalt, Vaduz, 1992; p. 3281. [German]
- [11] Karasszon D. József Lenhossék (1818–1888). In: Kapronczay K, Vizi ESz. (eds.) Famous Hungarian doctors. [Lenhossék József (1818–1888).] Kapronczay K, Vizi ESz. (szerk.) Híres magyar orvosok. Galenus, Budapest, 2000; pp. 138–145. [Hungarian]
- [12] Rapaics R. History of Hungarian biology. [A magyar biológia története.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953; pp. 148–153. [Hungarian]
- [13] Antall J, Doleviczenyi P, Kapronczay K. Jan Nepomuk Czermak (1828–1873) one of the inventors of laryngoscopy. [Jan Nepomuk Czermak (1828–1873) a gégetükrözés egyik felfedezője.] Orvostört Közl. 1976; 78–79: 43–55. [Hungarian]
- [14] Spielmann J. Victor Babes. In: Babes V. Health and politics. Selected writings. [Spielmann J. Victor Babes. In: Babes V. Egészségügy és politika. Válogatott írások.] Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977; pp. 5–43. [Hungarian]
- [15] Seffert S. Value of Montyon prize for the output of German Orthopaedian in the 19th century according to example of Bernhard Heine (1800–1846). [Die Wertung der Montyon-Preise für die Leistung deutscher Orthopäden des 19. Jahrhunderts am Beispiel von Bernhard Heine (1800–1846).] Horst Wellm Verlag, Pattenzen, 1986. [German]
- [16] Antall J, Karasszon D. Victor Babes and the medicine school in Pest. [Babes Viktor és a pesti orvosi iskola.] Orv Hetil. 1971; 112: 143–147. [Hungarian]

(Kiss László dr.,
SK-93 008 Csizsradvány 284., Szlovákia
e-mail: kiss.agi@panelnet.sk)